

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Mevâridü İbn Asâkir fî Târîhi Dımaşk

Tâlâl b. Su'ûd ed-Da'cânî

Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1425/2004, 3 cilt, 2528 sayfa.

Bir eserin dayandığı kaynakların tespiti, hem eserin kaynaklarıyla irtibatının keyfiyetini ortaya çıkarması ve buna bağlı olarak rivayet tarihi ile ilgili önemli ipuçları vermesi hem de kendinden önceki asırlarda tedvin edilen ilmî birikimi gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu durumun ehemmiyetine binaen son dönemde gerek Türkiye'de gerek Arap dünyasında kaynak tetkikine dair pek çok çalışma yapılmıştır. Arap dünyasında yapılan bu tür çalışmalardan biri, Tâlâl b. Su'ûd ed-Da'cânî'ye ait üç cilt hâlinde yayınlanan *Mevâridü İbn Asâkir fî Târîhi Dımaşk*'tır.

Daha önce şükrullah b. Ni'metullah *Târîhu Dımaşk*'taki Zührî (ö. 124/742 biyografisini esas alarak bu kısımda İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) dayandığı kaynakları tespit etmeye çalışmıştır. Ancak kıymetli bir eser olmasına rağmen bu eserde *Târîhu Dımaşk*'ın kaynakları ile ilgili verilen mâlûmat sınırlıdır. Da'cânî ise *Târîhu Dımaşk*'ı daha kapsamlı inceleyerek dayandığı kaynakların tamamını tespit etmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle ortaya koyduğu eser, İbn Asâkir'in dayandığı kaynaklar hakkında verdiği geniş mâlûmat açısından büyük önemi hâizdir.

Mevâridü İbn Asâkir fî Târîhi Dımaşk adlı çalışma giriş ve birçok alt başlık ihtiva eden altı bölümde müteşekkildir. Giriş kısmında İbn Asâkir'in hayatı, ilmî şahsiyeti ve *Târîhu Dımaşk* hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. *Târîh*'in kaynaklarını konularına göre tasnif ederek her birini müstakil bir bölümde ele alan yazar ilk bölümde tarih, siyer, megâzî, ensâb; ikinci bölümde usûlü'd-dîn; üçüncü bölümde hadis ve hadis ilimleri; dördüncü bölümde ricâl; beşinci bölümde fazîlet, menâkıb, zühd, ahlâk kaynakları; altıncı bölümde ise İbn Asâkir'in eser sahibi hocalarını incelemiştir. Çalışmanın sonunda ise "İbn Asâkir'in Hocaları", "Hocası Olmayan Müellifler ve Kitapları", "Hocası Olan Müellifler" şeklinde isimlerin alfabetik olarak listelendiği kapsamlı bir fihrist bulunmaktadır.

Giriş "İbn Asâkir'in Kimliği" ve "*Târîhu Dımaşk*'ın Tanıtımı" olmak üzere iki

ana başlıktan oluşmaktadır. İbn Asâkir'in hayatını ele aldığı kısımda icâzetleri, rihleleri, hocaları, semâda bulunduğu şehirlerin isimleri ve eserleri hakkında detaylı bilgiler veren yazar bu bölümde İbn Asâkir'e ait fakat kayıp olan *Esmâü'l-kurâ ve'l-emsâr elletî semi'a bihâ* adlı eserini, yine İbn Asâkir'e ait olan *Mu'cemü's-şüyûh* adlı eserinde geçen köy ve şehir isimlerinden yola çıkarak yeniden inşâya çalışmıştır. Tespit ettiği 103 yer ismini alfabetik sıraya göre düzenleyerek İbn Asâkir'in bu yerlerde kaç hocadan semâda bulunduğunu da kaydetmektedir. Yazarın tespitine göre İbn Asâkir'in en fazla hocadan semâda bulunduğu şehirlerin başında Bağdat (373), ikinci sırada İsfahan (224), daha sonra Nişâbur (118) gelmektedir. Kendi memleketi olan Dımaşk'ta ise toplam 89 hocadan semâi vardır. Bu bilgiler İbn Asâkir'in yaşadığı dönemin ilim merkezleri hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir. Yazarın diğer bir tespiti de İbn Asâkir'in *Mu'cem*'inde tercemelerine yer vermediği halde *Târih*'inde kendisinden rivayette bulunduğu hocalarının varlığıdır.

"*Târihu Dımaşk*'ın Tanıtımı" başlığı altında *Târih*'in konusu, telifi, hacmi, yöntemi, râvileri, muhtasarlara ve zeyillerine dair mâlûmat verilmektedir. Yazar bu kısımda *Târih*'in telifine başlandığı yılın belirlenmesi gibi önemli bazı kıymetli tespitlerde bulunmuştur. Araştırmaları neticesinde *Târih*'in cem'inin hicrî 535 yılında gerçekleştiği sonucuna ulaşan yazar, bu görüşünü bazı delillerle destekleyerek farklı tarih verenlerin yanlışlarını izah etmektedir (s. 75-76). Ayrıca yazar İbn Asâkir'in kitabındaki yöntemiyle ilgili araştırmaları neticesinde kendisinin sırf nakilci olmanın ötesinde gerektiğinde isnad ve metinleri tenkit eden münekkîd bir âlim olduğu kanaatine ulaşmaktadır. Zira İbn Asâkir, rivayetleri naklederken isnadlardaki isim-künye yanlışlığı, kalb, tashîf, bir kişinin iki kişi zannedilmesi, irsal, inkitâ, hadislerdeki nekâret, garâbet, ihtisar gibi pek çok soruna işaret etmiş ve bu tür hataları düzeltmiştir. Esâsen İbn Asâkir'in münekkîd yönüyle burada yaptığı izahlar, hadislerdeki illetlerin tespiti için başvurulacak tâli bir kaynak gibi görünse de *Târihu Dımaşk*'ın değerini arttırmaktadır.

Bilindiği üzere İbn Asâkir'in yaşadığı asır, kitaplardan rivayetin daha yaygın olduğu bir asra tekabül etmektedir. Öte yandan İbn Asâkir hadis rivayet metoduna uyararak *Târihu Dımaşk*'taki bütün bilgileri isnadlarıyla nakletmiştir. Dolayısıyla verdiği isnad zincirleri aslında onun yazılı kaynaklarına işaret eder. Bu nedenle yazar *Târihu Dımaşk*'ın kaynaklarını tespit etmek için öncelikle İbn Asâkir'in aktardığı 90.524 nakli ayrı bir yerde toplamıştır. Daha sonra bu nakilleri muhtevalarına göre ayırmış ve onlardan aynı isnada sahip olanlarını bir araya getirerek isnadın kendisinde odaklandığı râviyi tespit etmiştir. Zira isnadın kendisinde birleştiği bu râvi genellikle naklin kendisinden yapıldığı eser sahibi râvi olmalıdır. Bu noktada yazarın tespit etmesi gereken iki mesele ortaya çıkmıştır. Birincisi isnadların kendisinde birleştiği râvi gerçekten eser sahibi biri ise eserlerinin varlığı ve onların bugüne ulaşip ulaşmadığının tespitidir.

İkincisi İbn Asâkir'in eser sahibi bu râvinin hangi eserinden veya eserlerinden iktibasta bulunduğunun tespiti. İbn Asâkir'in genellikle iktibasta bulunduğu kaynağın ismini zikretmemesi bu tespiti zorlaştırırsa da yazar mevcut naklin hangi kaynaktan geçtiğini, naklin muhtevasını da dikkate almak sûretiyle eser sahibi râvinin bugüne ulaştığını tespit ettiği kaynaklarıyla karşılaştırarak İbn Asâkir'in *Târih*'inde kullandığı asıl kaynağa ulaşmıştır. Daha sonra tespit ettiği bu kaynakları konularına göre ayırarak altı bölümde incelemiştir.

Yazar tarih, siyer, megâzî türü kaynakları ele aldığı birinci bölümü "Tarih", "Siyer-Megâzî-Fetihler", "Terâcim" ve "Ensâb-Ahbâr-Hutat" şeklinde dört ana başlık altında mütalaa etmektedir. Tarih kitaplarını "Genel Tarih", "Halife Tarihi" ve "Şehir Tarihi"; terâcim kitaplarını ise "Halife Tercemeleri", "Dil Âlimleri-Şair Tercemeleri", "Zâhid-Âbid Tercemeleri" olmak üzere üç kısımda inceler. Yazar İbn Asâkir'in bu türlere ait kaynaklardan yaptığı toplam iktibas sayısının 23.308'e ulaştığını tespit etmektedir. Yine tespitlerine göre İbn Asâkir'in *Târih*'inde en fazla alıntı yaptığı kaynak türü genel tarih kitapları olup yirmi iki farklı müellife ait genel tarih kitaplarından toplam 7798 iktibas yapmıştır. Bu sayıyı 7162 iktibasla şehir tarihi kitapları takip etmektedir.

"Usûlü'd-dîn Kitapları" başlığını taşıyan ikinci bölümde Kur'ân ilimleriyle ilgili kitaplar, akîde kitapları ve fıkıh-fıkıh usûlü kitapları ele alınmıştır. Yazar İbn Asâkir'in usûlü'd-dîn ile ilgili kaynaklardan toplam 1678 nakil yaptığını tespit etmiştir. Bu kaynaklar arasında da en çok nakil yaptığı kaynak türü 1009 nakille akîde kitapları, en az nakil yaptığı tür 333 nakille fıkıh ve fıkıh usûlü kitapları olmuştur.

Üçüncü bölümü hadis ve hadis ilimleri kaynaklarına tahsis eden yazar, bu bölümü "Kütübü's-sünne", "Fevâid-Emâli-Cüzler-Nüşhalar-Sahifeler", "Erba'ın-Mu'cem-Meşyaha-Şerhler-Garîbü'l-hadîs", "Mustalahu'l-hadîs" olmak üzere dört başlıkta değerlendirmektedir. Yazar sünnet kitaplarıyla sahîh, sünen, müsned, muvattâ, musannef, câmi', müstahrec türü kitapları kastetmekte ve bu kitapların her birini ayrı ayrı alt başlıklarda ele almaktadır. Yazarın tespit ettiğine göre İbn Asâkir hadisle ilgili kaynaklardan toplam 24.773 nakil yapmaktadır. Yine yazarın verdiği bilgilerden İbn Asâkir'in hadis kaynakları arasında 419 ayrı müelliften yaptığı 14.274 nakille en çok iktibasta bulunduğu türün fevâid, emâli ve hadis cüzleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmanın en geniş kısmı da fevâid ve emâli'lerin ele alındığı bu bölümdür. İbn Asâkir'in hadis kitapları arasında en az müracaat ettiği kaynak türü ise mustalahu'l-hadîs kitaplarıdır. Bu konuda Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014), Ebû Nuaym el-İsfehânî (ö. 430/1038), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113) olmak üzere yalnızca dört âlime müracaat ederek onlara ait eserlerden toplamda 443 alıntı yapmıştır.

Dördüncü bölüm ricâl ilmiyle ilgilidir. Yazar ricâl ilmi kaynaklarını “Sahâbe Bilgisi”, “Tabakât”, “Cerh-Ta’dil” ve “İsim Bilgisi” olmak üzere dört ana başlıkta incelemektedir. “İsim Bilgisi” adlı son başlık isim, künye, müttetik-müfterik, mu’telif-muhtelif, tashîf-tahrif, mübhemât ve vefeyât kitaplarını kapsamaktadır. Yazar İbn Asâkir’in ricâl kitaplarından yaptığı toplam iktibas sayısının 29.343 olduğunu kaydetmektedir. Bu kaynaklar arasında İbn Asâkir’in en çok başvurduğu kaynak türü ise 47 farklı müelliften yaptığı 13.436 iktibasla cerh ve ta’dil kitapları olmuştur.

Beşinci bölümde sırasıyla “Fazilet-Menâkıb”, “Zühd-Ahlâk” ve “Edebiyat-Şiir” kaynakları üç başlık altında incelenmektedir. Yazar bu bölümde İbn Asâkir’in zikredilen konularla ilgili kaynaklardan yaptığı toplam nakil sayısının 7142 olduğunu tespit etmiştir. En fazla nakil ise 4007 iktibasla zühd ve ahlâk kitaplarına aittir.

Yazar, yukarıda bahsi geçen bu beş bölümde İbn Asâkir’in kaynaklarını tanıtırken müelliflerinin vefat tarihi sırasını esas almıştır. Öncelikle müellifin tam adını, zaman zaman müellif hakkındaki müspet veya menfi görüşleri, varsa kendisine ait başka eserleri zikretmektedir. İbn Asâkir’in *Târih*’te nakil yaptığı kaynak üzerinde hususiyetle duran yazar o kaynağın bugüne ulaşip ulaşmadığı bilgisini, râvilerini, İbn Asâkir’in kaynağı kaç kişiden rivayet ettiğini, rivayet ederken hangi lafızları kullandığını gösteren isnad zincirini/zincirlerini kaydetmektedir. Ayrıca İbn Asâkir isnad vermeksizin “ذکر”, “حكي”, “قال” gibi lafızlarla doğrudan kaynağın kendisinden alıntı yaptığı durumlara da işaret etmektedir. Bu kayıt, İbn Asâkir’in kaynağın rivayetini semâ, icâzet veya vicâde gibi yöntemlerden hangisiyle elde ettiğini göstermesi ve dönemin hadis rivayet metodu hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Yazarın kaydettiği isnad zincirlerine bakıldığında İbn Asâkir’in kaynağın rivayetini çoğunlukla semâ ve icâzet ile elde ettiği anlaşılmaktadır.

Yazar, bunların yanı sıra İbn Asâkir’in ilgili kaynaktan yaptığı alıntı sayısı ve alıntılarının içeriği hakkında da mutlaka bilgi vermektedir. Zaman zaman kaynağın hacmi, muhtevası, tam değilse eksik kısımları, kaynakta hangi âlimlere atıf yapıldığı, başka bir ifadeyle kaynağın dayandığı kaynakları, İbn Asâkir dışında başka hangi âlimlerin hangi eserlerinde söz konusu kaynaktan nakil yaptığı gibi pek çok detaylı ve önemli bilgileri de kaydetmektedir. Bütün bu bilgileri verdikten sonra, yaptığı karşılaştırma neticesinde nakillerin söz konusu kaynağa dayandığını göstermek amacıyla naklin *Târih*’te geçen yeri ile asıl kaynaktan geçen yer bilgisine ilgili dipnotlarda bir tablo yardımıyla işaret etmektedir. Bu tablolar incelendiğinde yazarın karşılaştırma yaparken yalnızca matbû kaynaklara değil, yazmalara da ulaştığı anlaşılmaktadır. Yazmaları incelemek emek isteyen ve zahmetli bir iş olmasına rağmen yazarın bu eserlere ulaşarak karşılaştırma

yapması çalışmanın kıymetini arttırmaktadır.

Yazar, kaynak tespiti yaparken kendisinden nakil yapılan kimi müellifin eserini tespit edememesi, birden fazla eserinin olup hiçbirinin bugüne ulaşamaması ya da ulaşan kısmın eksik olması gibi birtakım sorunlarla karşılaşmış ve bu nedenle nakillerin mukayesesini yapamamıştır. Böyle bir durumda elindeki iktibasların içeriğine bakarak bu müellifin hangi konuda eser vermiş olabileceğini tahmin ettikten sonra müellifi o konuyla ilgili kaynakları ele aldığı bölümde zikretmiştir. Örneğin İbn Asâkir'in, Dârekutnî'den (ö. 385/995) yaptığını tespit ettiği nakillerin içeriği genel tarih ile ilgiliyse fakat Dârekutnî'nin böyle bir kitabının bulunduğu bilgisini tespit edememiş ya da tespit etmiş ancak kitap bugüne ulaşamamış ise genel tarih kitaplarını ele aldığı bölümde Dârekutnî'yi de kaydetmiştir.

Yazar her bir bölümde müellifleri sıralamaya baştan değil sonraki bölümde kaldığı yerden devam etmektedir. Aynı müellifi hem tarih kaynakları hem de ricâl kaynakları arasında iki kez zikretmek durumunda kaldığında ilk geçtiği yerdeki numarasına göre kaydetmekte ve ilk geçtiği yeri referans göstermektedir. Böylece hem bilgi verirken hem sayı verirken tekrara düşmemektedir.

Altıncı bölümü İbn Asâkir'in eser sahibi hocalarına tahsis eden yazar bu başlık altında İbn Asâkir'in *Târih*'te kendilerinden toplam 4284 nakil yaptığını tespit ettiği 198 hocasını *Meşyaha*'sında geçen sıraya göre tanıtmaktadır. İbn Asâkir'in 198 hocasından yaptığı 4284 naklin hangi kaynaklarda bulunduğunu tespit edemediğini dile getiren yazar bu durumu İbn Asâkir'in söz konusu nakli hocasından ders esnasında okunan başka bir eserden mi yoksa bizzat hocanın kendi eserinden mi yaptığını delâlet eden bir karine bulunmadığı veya karine bulunsa da kaynağın bugüne ulaşmadığı sürece tespitinin mümkün olamayacağı gibi birtakım gerekçelerle açıklamaktadır. Fakat nadir de olsa İbn Asâkir'in eserin ismini açıkça verdiği ve eserin bugüne ulaştığı durumlarda ikisi arasında karşılaştırma yaptığı görülmektedir.

Yazar, çalışmanın başında yaptığı karşılaştırma neticesinde nüshalar arasındaki bir diğer ifadeyle asıl kaynaktan geçen nakille *Târih*'te geçen nakil arasındaki farklılıkların veya benzerliklerin ortaya çıkacağını ifade etmektedir (s. 26). Okuyucu bu ifadeden hareketle yazarın metin üzerinde bu duruma işaret edeceği beklentisine kapılmakta oysa çalışma tetkik edildiğinde yazarın bu duruma yalnızca "Birtakım farklılıklar vardır, farklılıklar olsa da çoğunlukla benzerdir" gibi ifadelerle vurgu yaptığı görülmektedir. Bu nedenle farklılıkların veya benzerliklerin hangi hususlarda olduğu, varsa farklılığın hangi boyutlara ulaştığı gibi önemli bazı sorular okuyucu için cevapsız kalmaktadır.

Netice itibariyle yazar çalışmasında İbn Asâkir'in *Târihu Dimaşk'ta* toplam

90.524 alıntı yaptığını, bu alıntılardan 4284'ünün eser sahibi 198 hocasına, geri kalan 86.240'ının hocası olmayan 711 müellife ait olduğunu, bu müelliflerden iktibasta bulunduğu kaynakların sayısının 1000'e ulaştığını ve eserin çoğunlukla yazılı kaynaklara dayandığını, İbn Asâkir'in bu kaynakları muteber yöntemlerle elde ettiğini ortaya koymuştur. Yine yazarın tespitine göre İbn Asâkir tarih kaynaklarından 23.308, usûlü'd-dîn kaynaklarından 1678, hadis kaynaklarından 24.773, rical kaynaklarından 29.343, fazilet ve zühd kaynaklarından 7142 alıntı yapmaktadır. Bu durumda İbn Asâkir'in eserinde en fazla ricâl ilmi kaynaklarından daha sonra hadis ve hadis ilimleri kaynaklarından alıntı yaptığı ortaya çıkmaktadır. Tarih kaynakları ise üçüncü sırada gelmekte bu sırayı fezâil ve menkibelere dair eserler takip etmektedir. Aynı zamanda yazar kaynakları karşılaştırırken pek çok eserin kayıp olduğu ve bugüne ulaşmadığı veya matbû ve mahtût olarak bugüne ulaştığıyla ilgili önemli hususları da tespit etmiştir.

Tâlâl b. Su'ûd ed-Da'cânî'nin İbn Asâkir'in kaynaklarını belirlemek üzere kaleme aldığı *Mevâridü İbn Asâkir fî Târîhi Dımaşk* adlı çalışma İbn Asâkir'in kaynaklarını tespit etmesi, kullanılan kaynak çeşitliliğini ortaya koyması, yaşadığı asrın rivayet tarihi hakkında fikir vermesi ve gerek kaynaklar gerek müellifleri hakkında pek çok detaylı bilgiler içermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca kaynak tespiti sahasında çalışanların ve bu sahaya yeni giren araştırmacıların yöntem arayışları için mutlaka başvurması gereken yardımcı ve istifadeli bir kaynaktır.

Zühal Karakaya

(Düzce İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı,

z.karakaya@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-8477-8477-0947)